

Prof. dr hab. Hanna Kóčka-Krenz
Os. Zwycięstwa 10/20; 61-646 Poznań

Recenzja
dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym dr Beaty Wywrot-Wyszkowskiej

Dr Beata Wywrot-Wyszkowska jest absolwentką archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, gdzie uzyskała magisterium w 1990 r. na podstawie pracy p.t.: „Kultura lendzielska na Dolnym Śląsku”, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Włodzimierza Wojciechowskiego. Wkrótce jednak porzuciła zainteresowania problematyką neolitu, gdyż od 1991 r. zaangażowała się w prace wykopaliskowe w Kołobrzegu prowadzone przez Instytut Archeologii i Etnologii PAN. Podejmowała wówczas opracowania pozyskiwanych materiałów źródłowych, kierując swe zainteresowania zwłaszcza na wytwory ze skóry. Ich efektem stało się 11 publikacji w pracach zbiorowych, z których 7 to pozycje wyłącznie jej autorstwa, w tym jedna w języku niemieckim, oraz 2 artykuły w czasopismach naukowych. Ten nurt aktywności naukowej Beaty Wywrot-Wyszkowskiej zaowocował uzyskaniem w 2006 r. stopnia naukowego doktora na podstawie rozprawy zatytułowanej *Średniowieczne skórnictwo w lokacyjnym Kołobrzegu*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Mariana Rębkowskiego. Praca ta ukazała się drukiem pod nieco zmodyfikowanym tytułem: *Skórnictwo w lokacyjnym Kołobrzegu. XIII – XV wiek* (Szczecin 2008).

Po doktoracie Beata Wywrot-Wyszkowska opublikowała 14 rozdziałów w pracach zbiorowych, w tym 4 pozycje we współautorstwie (1 w j. angielskim) oraz 9 artykułów w czasopismach naukowych, w tym 3 jako współautor; dwa z nich ukazały się w j. niemieckim, 1 w j. angielskim. Ich problematyka dotyczy przed wszystkim późnośredniowiecznych wyrobów ze skóry - choć także wytworów z innych surowców - i infrastruktury późnośredniowiecznego Kołobrzegu.

Wśród nich za istotny w jej dorobku naukowym jest tekst p.t.: *Późnośredniowieczne zabytki skórzane – problemy badawcze i możliwości interpretacyjne* (w:) *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem* (Szczecin 2009), w którym podkreśliła potrzebę ujednoczenia pojęć związanych z szewstwem/skórnictwem i stosowania otwartego typologizowania tego typu źródeł. Wskazała w nim na pojawianie się i upowszechnianie trendów stylistycznych w wytwarzaniu obuwia, mające wpływ na miejscowe techniki wytwórcze. Uznała ponadto za istotne szeroko zakrojone analizy surowcowe oraz staranne badania ścinków skór do oceny poziomu lokalnej produkcji. Za ważną należy uznać jej

konstatację o możliwościach tkwiących w tej gałęzi wytwórczości w poznaniu innych aspektów życia w mieście.

Cennym wkładem w odtworzenie sposobów zaopatrywania średniowiecznych i nowożytnych miast w wodę i pozbywania się z nich nieczystości jest tekst Habilitantki p.t.: *Relikty późnośredniowiecznych i nowożytnych systemów wodociągowych oraz urządzeń kanalizacyjnych odkryte w ulicy Armii Krajowej w Kołobrzegu* (Kwartalnik HKM 2012, nr 3). Znajdujemy w nim ważne obserwacje dotyczące infrastruktury miejskiej w omawianym czasie.

Szczegółowym opracowaniem objęła wytwory ze skóry, a także z poroża, kości i rogu, pozyskane podczas prac wykopaliskowych w Kołobrzegu, które wraz z aneksem (we współautorstwie z Markiem Dworaczykiem) ukazało się w VI tomie *Archeologii średniowiecznego Kołobrzegu* (Kołobrzeg 2016). Wprowadzeniem to tego tomu jest wstęp jej pióra, zawierający obszerne omówienie terenu badań w ujęciu historycznym i zakresu prowadzonych badań archeologicznych, związanych z prowadzonymi inwestycjami. Analizując wyżej wskazane źródła zwróciła szczególną uwagę na poziom szewstwa kołobrzесьkiego oraz na przeznaczenie obuwia w zbadanej części miasta, których jakość pozwoliła na ustalenie pozycji społecznej jego odbiorców. Tekst ten odznacza się rozwiniętym warsztatem badawczym i syntetycznym ujęciem podjętego zagadnienia.

Socjotopografia późnośredniowiecznego i wczesnonowożytnego Kołobrzegu stała się tematem artykułu opublikowanego w „Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters” (Jg 44:2016) p.t.: *Gewerbetopographie des spätmittelalterlichen und Frühneunzeitlichen Kolobrzeg (Kolberg) im Lichte der archäologischen Quellen*. Podkreśliła w nim rolę odkryć archeologicznych w studiach nad rzemiosłem w czasach lokacji miasta, zwłaszcza miejsc produkcji połączonych z miejscem zamieszkania. Zwróciła uwagę na położenie warsztatów i miejsc pracy mieszkańców w korzystnych dla ich działalności częściach miasta, m.in. rzemieślników oferujących wyroby ze skóry przy głównych ciągach komunikacyjnych.

Za godny uwagi uważam artykuł napisany we współautorstwie z Andrzejem Janowskim p.t.: *Mieszkański pas naddługi z późnośredniowiecznego Kołobrzegu* (Kwartalnik HKM, R. LXV:2017, nr 2), poświęcony specyficznemu znalezisku, stanowiącemu zazwyczaj element ubioru rycerskiego. Wykorzystując poziom wykonania jego elementów i dane porównawcze Autorzy uznali go za własność średniozamożnego mieszczanina, co daje asumpt do odpowiednio krytycznego podchodzenia do tego rodzaju znalezisk.

Kolejny istotny tekst pióra Habilitantki został opublikowany w XXXII tomie *Fasciculi Archaeologie Historicae* (2019) pod tytułem: *Die Wiederverwertung der Rohstoffen und die*

Verwaltung von Produktionsabfällen im spätmittelalterlichen Ostseestädten in Spiegel archäologischen Quellen. Einige Bemerkungen am Beispiel ausgewählter Gewerbe. Autorka rozważa w nim kwestię wtórnego użytkowania materiałów w produkcji rzemieślniczej w Kołobrzegu, Gdańsku, Greifswaldzie, Lubece i Rostocku. Zawarła w nim – na podstawie koncentracji odpadów - ważne obserwacje o sposobach pozbywania się śmieci w omawianych miastach.

Dr Beata Wywrot-Wyszkowska opracowała ponadto wytwory z poroża i kości pozyskane podczas badań na Starym Mieście w Wolinie (*Antler, Bone and Horn Artefacts*, w: *Wolin – the Old Town*, t. VII: *Studies on Finds*, Szczecin 2019). Poddała w nim analizie zwłaszcza znaleziska grzebieni, posługując się typologią wypracowaną przez Władysława Cnotliwego i materiałami porównawczymi. Zwróciła w nim uwagę na ślady miejscowej produkcji przedmiotów z tych surowców, takich jak igły, przekłuwacze, szpile, narzędzia gremplarskie, okładziny, łyżwy i płozy oraz groty strzał.

Przegląd wyżej omówionych publikacji Habilitantki wskazuje na wielorakość podejmowanych przez nią zagadnień z zakresu archeologii średniowiecza.

Podejmowane przez dr Beatę Wywrot-Wyszkowską opracowania pozyskiwanych wykopaliskowo materiałów stały się zaczynem pogłębionych studiów nad uchwytnymi źródłowo zajęciami ludności ośrodków nadbałtyckich, czego rezultatem jest monografia p.t.: *Rzemiosło w późnośredniowiecznych miastach południowego побереża Bałtyku. Studium archeologiczne* (Szczecin 2019). We wstępie do podejmowanych w niej zagadnień Habilitantka stwierdziła, że studia nad tą problematyką „można przeprowadzić dla ponad dwudziestu miast: Tallina, Tartu, Rygi, Elbląga, Gdańska, Pucka, Stargardu, Pyrzyce, Szczecina, Kołobrzegu, Pasewalku, Neubrandenburga, Strasburga, Anklam, Greifswaldu, Stralsundu, Ribnitz, Rostocku, Güstrow, Wismaru, Lubeki i Szleswiku” (s. 10). Ich celem jest charakterystyka rodzajów aktywności wytwórczej w miastach wskazanego w tytule regionu, wskazanie tempa przyswajania nowych technologii i rodzaju produkcji prowadzącej do stopniowej jej unifikacji. Studia te zostały oparte zarówno o literaturę przedmiotu, jak i kwerendy w instytucjach archeologicznych – oprócz krajowych także zagranicznych - Tallina, Tartu, Rygi i Schwerinu oraz w archiwum w Lübstorf. Zakres tych kwerend omówiła Habilitantka w rozdziale zatytułowanym „Charakterystyka źródeł”.

Zasadniczą częścią monografii jest obszerny rozdział zatytułowany „Rzemiosła potwierdzone w źródłach archeologicznych”. Podjęła w nim omówienie stanu rozpoznania aktywności mieszkańców wyżej wymienionych miast w podzielonych na profesje rodzajach zajęć. Najliczniej uchwytnie w tych ośrodkach jest wytwarzanie ceramiki naczyniowej i

pozostałych przedmiotów z gliny, potwierdzone nie tylko znaleziskami wyrobów, jak również pozostałościami miejsc ich produkcji. Dały one asumpt do wniosku o stosunkowo długim przeżywaniu się produkowanej lokalnie ceramiki tzw. tradycyjnej, stopniowo wypieranej przez sprowadzane do miast nadbałtyckich naczynia kamionkowe a następnie przez wytwarzane na miejscu pojemniki ceglaste. Na uwagę zasługuje uchwycenie miejsc wytwarzania kafli w tych samych warsztatach garncarskich, potwierdzone znaleziskami ich matryc. Podobnie kowalstwo zostało udokumentowane zarówno odsłonięciem reliktywów kuźni i ich wyposażenia, jak i znaleziskami wyrobów żelaznych o wielorakim przeznaczeniu. Za znaczącą gałąź produkcji uznała Habilitantka ludwisarstwo związane z wyposażeniem budowli sakralnych, gospodarstw domowych i warsztatów rzemieślniczych. Znaleziska fragmentów form odlewniczych wskazują na odlewanie w nich zwłaszcza grapeń, w mniejszym zakresie innych przedmiotów o zróżnicowanym przeznaczeniu – od dzwonów po aplikacje z metali. Potwierdzono także odlewnictwo drobnych przedmiotów, w tym ozdób i aplikacji, manifestujące się poprzez znaleziska tygli i form odlewniczych. Surowcem o wszechstronnym wykorzystywaniu było drewno, wyrobom z którego dr Beata Wywrot-Wyszkowska poświęciła osobną uwagę, zwłaszcza produkcji beczek, niewielkich naczyń drażonych lub toczonych i pojemników klepkowych. Obszerna partia tego rozdziału dotyczy obróbki surowca skórzanego, używanego przede wszystkim w pracowniach szewskich oraz łaciarskich, choć wykorzystywanego także w kaletnictwie, rękawicznictwie, siodlarstwie i rymarstwie. Zachowane okazy tego rodzaju wyrobów wskazują zdaniem Habilitantki, iż „powstały one w wyniku seryjnej produkcji prowadzonej przez wyspecjalizowanych rzemieślników” (s. 128). Miejsca tego rodzaju wytwórczości zostały zidentyfikowane jedynie na terenie Kołobrzegu, w których wykorzystywano – zdaniem Autorki – skóry pozyskiwane ze zużytych butów. W pracowniach omawianych miast przetwarzano ponadto kości, róg i poroże w wyroby o różnorodnym przeznaczeniu, identyfikowanych poprzez skupiska charakterystycznych odpadów produkcyjnych, którym osobną uwagę – w tym stopniowi specjalizacji i profesjonalizacji wytwórców - poświęciła Habilitantka w osobnym podrozdziale swej pracy. Kolejną dziedziną wytwórczości było bursztyniarstwo potwierdzone źródłowo w Lubece i Rydze, w ograniczonym zakresie także w Kołobrzegu. W następnych częściach omawianego rozdziału dr Beata Wywrot-Wyszkowska przedstawiła stan rozpoznania rzemiosł budowlanych, manifestujących się działalnością cegielni i wapienników, oraz pozostałych zajęć ludności, takich jak rybołówstwo, szkutnictwo, powroźnictwo, wytwarzanie żywności, czy szklarstwo, a także tych związanych z dbałością o higienę wykonywanych w łaźniach.

W następnym rozdziale omawianej monografii jej Autorka skupiła swą uwagę na przemianach w technologiach i asortymencie produkcji rzemieślniczej. Jak to zaznaczyła już w pierwszym zdaniu: „Zasadniczy wpływ na rozwój rzemiosła w komunalnych miastach południowego pobrzeża Bałtyku miała migracja ludności z terenów północnych i środkowych Niemiec”. Uznała, że należy je rozpatrywać „poprzez pryzmat stosowanych surowców i technik produkcyjnych, zestawu wytwarzanych wyrobów oraz profesjonalizacji wytwórczości i wyodrębniania się nowych specjalizacji zawodowych”. Kwestie te odniosła do poszczególnych rodzajów zarejestrowanych zajęć miejscowej ludności.

Ważną częścią omawianej pracy jest rozdział poświęcony organizacji rzemiosła w przestrzeni miejskiej. Jest to kwestia istotna wobec faktu, iż działalność ta była częstokroć realizowana w budynkach mieszkalnych, a ich lokalizacja miała także związek z prestiżem wykonywanych zawodów. Przy rozpatrywaniu tego zagadnienia Habilitantka wzięła pod uwagę także wielkość działek miejskich, których zaplecze warunkowało możliwości funkcjonowania pracowni wymagających instalacji niezbędnych urządzeń i dostępu do źródeł wody. Jak stwierdziła: „W zależności od statusu ekonomicznego, charakteru aktywności zawodowej, poszczególne grupy społeczne zasiedlały określone części miasta. Zwłaszcza w większych ośrodkach, w których istniało duże zróżnicowanie majątkowe mamy do czynienia z podziałem na lepsze i gorsze rejony, zamieszkiwane przez grupy ludności o zbliżonym statusie społecznym”. Tego rodzaju zależności rozpatrzyła szczegółowo wobec Greifswaldu, Pucka i Kołobrzegu.

Ostatnią kwestią, która zajęła uwagę dr Beaty Wywrot-Wyszowskiej stało się zagadnienie unifikacji i zróżnicowania regionalnego w działalności zawodowej mieszkańców omawianych organizmów miejskich. Za cechę charakterystyczną uznała przejmowanie wzorców organizacyjnych ośrodków z terenów północnych i środkowych Niemiec, stanowiących rezultat procesów kolonizacyjnych. Przejawiało się to w powstawaniu cechów sprawujących kontrolę nad jakością produkcji, a także w socjotopografii miast lokacyjnych. W tej części pracy jej Autorka zawarła trafne – moim zdaniem – spostrzeżenia dotyczące unifikacji wytwórczości rzemieślniczej w zachodniej części omawianego terytorium, przy lokalnej odmienności obserwowalnej zwłaszcza w jej części wschodniej. Tym niemniej na uwagę zasługuje stwierdzenie, że w analizowanych miastach produkcja rzemieślnicza miała zarówno lokalny, jak i regionalny charakter.

Rekapitulację rozpatrywanych w pracy zagadnień zawarła Habilitantka w uwagach końcowych, uwypuklając różnice w charakterze produkcji rzemieślniczej miast portowych w stosunku do ośrodków położonych w głębi lądu. Wskazała na przyczyny tej odmienności

wynikające z dostępu do surowców i z możliwości zbytu produkowanych wyrobów, a także nieco odmiennego na nie zapotrzebowania. Tym niemniej zdaniem Autorki monografii: „rzemiosło w miastach południowego pobrzeża Bałtyku cechowało się standaryzacją technik wytwórczych, zbliżonym zestawem wytwarzanych wyrobów oraz podobną organizacją produkcji”. Pracę przedstawioną jako rozprawę habilitacyjną uważam za pozycję o wysokich walorach merytorycznych, stanowiącą syntetyzujące ujęcie procesów kształtowania się rzemiosł w miastach południowego wybrzeża Bałtyku w późnym średniowieczu.

Aktywność naukowa dr Beaty Wywrot-Wyszkowskiej przejawiała się również w realizacji czterech grantów – dwóch przed doktoratem w charakterze wykonawcy i dwóch po doktoracie jako wykonawcy i kierownika. Dodatkowym wyrazem jej działalności zawodowej jest wyraźny wzrost udziału w konferencjach – z trzech przed doktoratem do 9 po uzyskaniu stopnia doktora, a także współorganizowanie konferencji poświęconej problematyce badań nad wytworami skórzanymi pozyskiwanymi podczas badań wykopaliskowych. Angażowała się także w badania wykopaliskowe na terenie Kołobrzegu, w których brała udział przez wiele sezonów - początkowo jako uczestniczka, a następnie kierująca badaniami na terenie miasta lokacyjnego i jego zaplecza osadniczego. Ponadto jest współredaktorką dwóch prac zbiorowych: *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem* (Szczecin 2009) i *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu*, T. VI (Kołobrzeg 2016).

Biorąc pod uwagę cały dorobek naukowy dr Beaty Wywrot-Wyszkowskiej jestem zdania, że jej dokonania wniosły istotny wkład w studia nad aktywnością rzemieślniczą mieszkańców nadbałtyckich miast. Stwierdzam, iż opiniowane osiągnięcie: *Rzemiosło w późnośredniowiecznych miastach południowego pobrzeża Bałtyku. Studium archeologiczne* odpowiada wymogom zawartym w art. 16, ust. 2, pkt 1 i 2 „Ustawy z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule z zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw” i wraz z pozostałą aktywnością naukową stanowi odpowiednią podstawę do nadania dr Beacie Wywrot-Wyszkowskiej stopnia doktora habilitowanego, o co niniejszym wnioskuję.

Poznań, 21 grudnia 2020 r.

